5 LİRA

1978 NİSAN 16

GÖZLEM

gerçeklere

çocuklarımız !

çocuğun toplumsallaşmasında

çocuk kavramı üzerine

"Çocuklar bedence, ruhça ve toplumsal olarak olgun kişiler olarak dünyaya gelselerdi, eğitim diye bir şey olmazdı, böyle bir olguya gerek duyulmazdı ve toplumda rastlanmazdı; çünkü eğitimin sağlaması gereken ve sağlar göründüğü şeyler, yani çocuğun belirli bedensel ruhsal ve toplumsal gelişiminin güvence altına alınması, etkilenmesi ve değiştirilmesi doğumdan önce şu ya da bu yolla gerçekleştirilmiş olacaktı. Ama bir doğum sonrası acizlik dönemi söz konusu olduğuna göre eğitim vazgeçilmez toplumsal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır." (1)

Soruna bu açıdan bakınca, eğitimin sonuçta içinde yaşadığı toplumun maddî ve kültürel istemlerine uygun davranabilen bir yetişkinin ortaya çıkması amacıyla çocuğun gelişimini çok yönlü bir biçimde etkileyen toplumsallaşma süreci olduğu açıklıkla kavranmaktadır.

Eğiten toplum, bir yandan beli bir süreç içinde çocuğu değiştirirken bir yandan da başka bir süreç içinde kendisi de değişime uğramaktadır. Böylece toplumun yapısı sosyo-ekonomik gelişim evrelerine bağımlı olarak değişirken çocuğun içinde büyüdüğü anlayışlar, değer yargıları ve eğitildiği yöntemler, eğitimle görevlendirilmiş birey ve gruplar da değişime uğrarlar. Demek ki toplumsallaşma süreçlerinin içerikleri dolayısıyle de nesnesi durumunda olan çocukların toplum içindeki statüleri tarihsel değişime tabidir. Daha yalın bir değişle, toplumun yapısıyla birlikte eğitim biçimi ve çocuğun toplum içindeki yeri değişiyor. Çocuğun toplum içindeki yeri değişince "**çocuk**"tan anlaşılanlar da yani çocuk kavramı da değişiyor.

Toplumdaki çocuk kavramının, çocuğun toplumla ilişkisinin (toplumsallaşma ya da eğitim ilişkisi) sosyo-ekonomik evrime bağlı olarak değişime uğramasıyla değiştiğini belirledikten sonra, bugün toplumumuzda geçerli olan çocuk kavramının da evrensel bir kavram olmayıp belirli toplumsal bir yapının ürünü olduğunu kolaylıkla kavrayabiliriz. Bugün ÇOCUK deyince pürüzsüz, her türlü dünyevî pislikten arınmış, saf, sorumluluğu olamayan, her türlü üretkenlikten uzak, masum bir yaratık anlaşılıyorsa bu kavrayışı belirleyen, kapitalist toplumun evrimidir. Yani çocuk kavramı da evrensel değil sınıfsal niteliği olan bir kavramdır.

Bugün burjuva toplumunda çocuğun toplumsal gerçeklerin uzağında, çelişkilerden habersiz koruyucu duvarlar arkasında suni ve özel olarak yetiştirilmesi amaçlanıyor. Ve tabii bu amaca uygun olarak da pürüzsüz, saf ve güneşli bir çocuk dünyası ideolojisi geliştirilmiştir.

Ancak unutulmaması gereken bir gerçek var ki, dünyadaki tüm çocuklar burjuva çocukları değildir. Burjuvazinin geliştirdiği pürüzsüz çocuk dünyası ideolojisi, işçi sınıfının çocuk gerçeğine acaba ne denli uygun düşmektedir? Kapitalist ilişkilerin ortaya çıkardığı vahşetten ve şiddetten ancak birkaç imtiyazlı çocuğun korunabildiğini düşünürsek bu pürüzsüz, saf çocuk dünyası ideolojisinin nasıl bir burjuva lafazanlığı olduğunu kolaylıkla kavrarız.

Çocuk dünyası ve toplumdaki çocuk kavramı, burjuvazinin ortaya çıkmasından önce nasıl farklı bir anlam taşıyorsaydı, burjuvazinin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra da farklı olacaktır.

Yanda sunduğumuz yazının, çocuğun (ve ailenin) ortaçağ feodal toplumundan günümüzün kapitalist sanayi toplumuna gelinceye dek toplum içinde aldığı farklı yerleri irdeleyerek sosyo-ekonomik evrimin çocuk kavramını nasıl etkilediğini ve belirlediğini kavratması açısından önem taşıdığı kanısındayız.

(1) S. Bernfeld: "Sisifus ya da Eğitimin Sınırları".

Çocuğun varlığı eğitim gerçeğince belirlenmiştir. Eğitim, toplumun, çocuğun bağımlılığına gösterdiği tepkidir; çocuğun gelişimini, sonuçta kendisini eğiten toplumun maddî ve kültürel istemlerine her yönden başeğebilecek bir yetişkinin ortaya çıkması amacıyla etkileyen bir toplumsallaştırma sürecidir. Çocuğun içinde yaşadığı anlayış ve normlar, çocuğun eğitildiği yöntemler ve eğitimle görevlendirilmiş birey ve gruplar, tarihsel değişime tabidir.

Genel olarak bir toplumda çocuk, başka insan ve gruplarla ilk bağımsız ilişkilerini kurabilecek duruma gelinceye değin, dar gruplar içinde büyür. İlk olarak ayırt edilmesi gereken, ana-babanın karşı karşıya bulunduğu ailedir. Ailede çocuk kendisini, ana-babadan kendi cinsine uygun olanıyla özdeşleştirir. Bunu yaparken de büyüklerin kendisinden beklediği davranış biçimlerini ve kültür tekniklerini öğrenir. Diğer yandan her toplum, çocuğu sistemli ve planlı bir biçimde toplumda edineceği yeri hazırlayan kollektif eğitim biçimleri kurumlaştırır. Buralarda, çocuklar, ailenin iniş-çıkışlı sevgi ilişkilerinden görece bağımsız bir biçimde, verime ve davranış biçimlerine hazırlanır.

Bu kişisel ilişkilerin yanısıra,

varolan toplumsal ortam da çocuğun gelişmesini etkiler. Bu ortam, çevre ve çevredeki varlıkların toplumsal karakteri hakkında çocuğun edindiği tarihsel ve sınıfsal bilgileri belirler. Ama çocuğu eğiten, tek başına, onun ortama dolaysız bakışı ve edindiği dolaysız deneyler değildir. Çocuğun —sınıfsal duruma göre farklılıklar gösteren— toplumsallaşma sürecini, sözünü ettiğimiz dolaysız bakış ve dolaysız deneylerinin yanı sıra, büyüklerin örnek alınan davranışları da belirler.

ailenin işlevi

BEATE NEUHAUS

Çeviren mehmet budak

Ortaçağda hukukî ve ekonomik bir birlik oluşturan köylü ve feodal aile birliğinden, yaygınlaşan toplumsal işbölümüyle, el zanaatçılığına dayanan üretim temeli üzerinde uzun bir süre üretim ve tüketim topluluğu olarak kalan iki - kuşaklık aile gelişti. Büyüyen çocuk burada, aile ilişkileri içinde, toplumun üretim ve yeniden - üretimini dolaysız olarak öğrenebiliyordu.

Değerler ile günlük yaşam arasındakı araç olarak aile, sahip olunan kültürel değerlerin aktarılmasını sağlıyordu, yani bireylerin topluma - uyumu açısından yeterli bir güvenceydi.

Endüstriyel gelişim sonucunda aile, yavaş yavaş, temel ekonomik birim olma işlevini yitirdi. Ailenin kendi için yaptığı üretimi ortadan kaldırán toplumsal meta üretiminin gelişmesiyle bir likte, aile bütçesi, ekonomik örgütleyici rolünü yitirdi. Buna bağlı olarak iş yeriyle konutun birbirinden ayrılması, iş tecrübesinin kazanıldığı alanı çocuğun görüş sınırları dışına çıkardı.

Eskiden çocuk, hangi toplumsal kesimden olursa olsun, az ya da çok düzenli, kavranabilir bir dünyaya doğardı. Baştan yetişkin kişiler olan ana - babanın yaşam akışına katılır, onların yaşam ve dünya görüşünü dolaysız olarak öğrenebilirdi. Basit bilgilerini, yeteneklerini ve yetişkinliğin biçimlerini ilkin taklit yoluyla, sonra bilinçli olarak benimseyebilir, böylece yetişkinliğe kendiliğinden geçebilirdi. Bugün bu geleneksel yol, en uzun yaşandığı küçük çiftçi ailesinde bile, bu biçimiyle yoktur artık.

Kısaca aile, gittikçe daha fazla yalıtılmış ve ekonomik açıdan gereksizleşmiş oldu. Gittikçe daha fazla sayıda görevini devretti ve ailenin çocuğun eğitiminde üstlendiği görevde de iki yön den değişiklikler ortaya çıktı. Birincisi, çocuğun deney ufku daraldı ve öğrenme olanakları sınırlandı. İkincisi, aile çocuğun toplumsallaştırılması görevinde başarısız olduğu halde bu görevi sürdürmekte devam ettiğinden, ana - baba ile çocuk arasındaki kişisel, duygusal ilişkiler, bu çelişki tarafından damgalandı.

Ailenin yalıtılmışlığı, ana - babanın, aile dışı ilişkilerince belirlenen davranışları ile eğitici olarak aile içinde üstlendikleri rol arasında bir uyuşmazlık yaratmaktadır.

Sosyo - ekonomik açıdan işlevini yitiren aile, böylece otoritesinin maddî kanıtlarını da yitirdi. Fakat baba, ailenin reisi olmak gibi belirleyici bir rolü sürdürdü. Ve aile üyelerinin, ailenin ekonomik ve toplumsal statüsüne, böylece de babanın verimliliğine bağımlı olduğu günlerdeki otoritesini elden bırakmadı. Babanın toplumsal açıdan soyut, ama eğitimde gerçekten etkili bu otoritesi, çocuğun kendisini onunla özdeşleştirmesini zorlaştırır. Çünkü babanın toplumsal güçsüzlüğü, psişik bağımlılık içinde olan çocuğu, gerçekliği olmayan "en güçlü baba" modeliyle kendini özdeşleştirme zorunda bırakmaktadır.

Çocuk deneyleriyle aktif, bilinçli bir biçimde, boyun eğişinin mantığıyla ve amacıyla çatışacak durumda değildir. Kuşkulu ve başkalarının gösterdiği her uyumsuzluğa karşı saldırgan bir biçimde, kendisine kudretle pay vaat eden daha iyi bir otoritenin emri altına girecektir. Bu dirençsiz uyum eğilimi bir yandan faşist ideolojilere yatkındır, öte yandan da çocuğu kapitalist sömürü ve baskı sistemine zorluk çıkarmaksızın uyum göstermeye hazırlar.

Babanın rolündeki bu olumsuz değişmenin yanı sıra, özellikle aşağı ve orta tabaka kadınının artan bir biçimde meslek sahibi oluşu, çocuğun toplumsallaştırılmasında belirleyici rol oynar.

Sanayileşme hareketi içinde kapitalist üretim tarzı kullanılabilecek tüm işgüçlerinin seferber edilmesini ve sömürülmesini gerektirdi. Makinaların üretime sokulması ve karmaşık işlemlerin basit işlemlerle yer değiştirmesi sayesinde, kadın da işgücünü satabilir hale geldi. Bu, 19. yüzyılda proleter aile babası tüm ailenin geçimini kesinlikle sağlayamadığından, zaten bir zorun luluktu. Yönetim, iş dağılımı ve hizmetlerin gelişmesi ile çalışma zorunluluğu, kadının proleterce çalışmasının yanısıra, günümüzde proleterce olmayan çalışmasını da yaygın bir olgu haline getirmiştir. Buna kadınların, ev kadınlığının tekdüzeliğini ve hayattan kopukluğunu, meslek sahibi olarak ortadan kaldırma istekleri de yan neden olarak eklenir.

Kadının üretimde yer alışı, cinsiyetler arasındaki "doğal" farkların ve bu farkların yarattığı eşitsiz iş dağılımının ortadan kalkmasını sağlamadı. Kadınlar en düşük ücret dilimlerinde çalıştırılır, yüksek öğrenim görenleriyse, erkeklerin rekabeti karşısında yeteneklerine uygun bir yer edinemezler. Bunun yanı sıra, ev dışındaki çalışması —aile nin geçinmesi için ne denli zorunlu olursa olsun— ev içindeki çalışmalardan sonra yürütülmek zorundadır.

Böylece kadın, bir yandan çalıştığı yerde, her seferinde yenildiği amansız bir rekabete, öte yandan da evde kölece bir çalışmaya mahkûm edilmiş olmaktadır. Bu her iki görevi de "tam gün iş" gerektirmekte, birbirleriyle çelişmekte ve kadının yaşamına damgalarını vurmaktadır.

Bu durum kuşkusuz ana - çocuk ilişkilerinde de etkisini gösterecektir: Meslek sahibi ana, çocuklarıyla gerekli ilişkileri kurabilmek için ne zamana, ne de manevî güce sahiptir. Annenin çocuğa o kendinden yaklaşımı, doğal, sınırlı bakımı ve sıcaklığı zamanla yitip gider.

Kısaca aile dışı ilişkilerin ana - babalara kabul ettirdiği yapıyla, bunların aile içinde yüklendikleri eğitici rol birbirleriyle çelişmektedir. Bu çelişkiler, çocuktan gücünü aşan bir şeyler bekleyen, duygusal dengeyi sağlayamayan toplumsallaştırma pratikleri doğurmaktadır. Bunun çocuk için ortaya çıkardığı sonuçlar şunlardır: Duygu dünyalarının kavruk, kısıtlı gelişmesi, karakterlerinin sertleşmesi ve zamanından önce yetkinleşme.

Çocuğun toplumsallaştırılması sürecindeki yetersizlik ve çarpıklıkların, ana - babanın toplumsal yaşamından kaynaklandığını kabul etmek, bu sürecin sınıfsal karakterini de kabul etmek demektir.

ÇOCUK KİTABI NASIL BİR ARAÇTIR?

Çocukların, dünya ve toplum gerçeklerinden uzak durmaları gereken masum yaratıklar oldukları görüşünü savunanlar ve bu görüşe körü körüne inananlar, dünyayı tanımaya çalışan çocukların "çocuklar dünyaya nasıl gelir?" türünden sorularına hâlâ "çocukları leylek getirir" gibisinden cevaplar veriyorlar. Oysa dünyamız köklü bir değişime doğru öylesine hızla yol alıyor ki, artık içinde yaşadığımız koşullar hiç bir çocuğun bu masala kanmasına elvermiyor. Bu masala inanan çocukların ve bu masalın gerekliliğine inanan ana-babaların giderek azaldığı bir gerçektir. Ancak sınıfsal çıkarları gereğince, gerçeği ve bilgiyi tekellerinde tutmak ve denetlemek isteyenler var oldukça, çocuğun "günlük yaşamın pisliğinden uzak, masum bir melek" olduğu ve öyle kalması gerektiğinin savunulacağı ve çocukla ilgili tüm alanlarda gerçeklerin saptırılmaya devam edileceği de bir gerçektir. Evet leylek masalı artık tarihe karışıyor, ama ne var ki çocuğu bu ve bunun gibi masallarla toplumsal gerçeklerden ve sınıfsal niteliğinden soyutlamaya çalışan dünya görüşü henüz tarihe karışmadı. Dün "çocuklar gökten leylekle iner" yalanlarıyla çocukları kandıran bu görüş, bugün de çocuğun saf ve masum bir yaratık olduğu anlayışını pekiştirerek büyükleri çocuk kitaplarının gökten zembille indiğine inandırmaya çalışmaktadır!

Sözünü ettiğimiz görüş nasıl bir dünya görüşüdür? Nasıl bir eğitim anlayışı ve buna bağlı olarak nasıl bir çocuk kavramı geliştirilip benimsenmiştir?

Günümüzde egemen sınıf ideolojisi ne kadar toplumdan soyutlanmış bir çocuk kavramını geliştirmeye çalışırsa çalışsın, eğitimde izlediği yolu incelediğimizde çocuğu toplumsallaşan bir varlık olarak kabul etmek zorunda kaldığını görüyoruz. Ancak, kendi ideolojisine karşı çıkan görüşleri politik olarak mahkûm etmeye çalışan, kendi ideolojisinin benimsetilmesinde ve savunulmasında ise hiç bir politik nitelik bulunmadığını öne süren dünya görüşünün, çocuğun toplumsallaşmasının aynı zamanda politik bir nitelik de taşıdığını kabul etmesini bekleyemeyiz.

Toplumsallaşma sürecinin politik ve sınıfsal niteliğini, sınıfsal çıkarı gereğince, yadsımak durumunda kalan idealist dünya görüşü ayrıca sınıfsal niteliğin yerine yeni bir nitelik geliştirmek zorunda kalır. Böylece toplumda genel geçer düşünce ve kavramların evrenselliği savına sığınır. Eğitimin sınıflarüstü olduğu, çocuğun apolitik olduğu, çocuk edebiyatının tarafsız ve toplumsal etkilenmelerden uzak olduğu ve olması gerektiği tezleri hep bu, üst yapının evrenselliği savının ürünleridir.

Ancak dünyaya materyalist açıdan baktığımızda, tüm beyin yükümüzün —kullandığımız sözcüklerden ahlâkî ve estetik kavrayışlarımıza dek— ağırlıklı olarak kapitalist üretim ilişkilerinin, yani meta üretiminin ve artık-değer sömürüsünün geçerli olduğu bir toplumun ürünleri olduğunu kolaylıkla kavrıyoruz. Bunu böyle kavradıktan sonra da toplumda varolan ve egemen kılınmak istenen ideolojinin sınıfsal niteliğini yadsıyıp, evrenselliğine inanmak biraz zor oluyor! Tabii söz konusu evrenselliğe bağımlı olarak gelişen tüm tarafsızlık tezlerine de.

Eğer, şimdi, çocuğu toplumsallaşma süreci içinde etkileyen binlerce araçtan biri olan çocuk kitabına, edebiyatına bu gerçeklerin ışığı altında bakacak olursak, hiç bir çocuk kitabının "gökten zembille inmediğini" kolaylık la kavrarız. Yani çocuk kitabındaki her öykü, her çizgi ve anlatım biçimi bilinçli ya da bilinçsiz olarak sınıfsal bir nitelik taşımaktadır.

Bu durumda çocuk kitabının hoş vakit geçirmeye yarayacak, okuma zevkini verecek, duygu, heyecan ve hayal gücünü geliştirecek ve aynı zamanda tüm çocuklar için "yararlı" olacak bir araç olduğunu ve olması gerektiğini savunan görüşe katılmak olanaksızdır. Bu yanlış görüş ya bilinçli olarak egemen düşüncenin çocuk kitaplarında geliştirdiği ideolojik etkilemeleri örtbas etmek için tezgâhlanmakta ya da çocuk kavramının sınıfsal niteliğinin berraklaşmamasından dolayı bilinçsiz olarak savunulmaktadır.

Oysa egemen sınıflara karşı çıkanların çocuk sorunları alanında doğru bir mücadele yöntemi ve ürün birikimi yaratabilmeleri için, ilk olarak bu gerçeği yani çocuk kavramının sınıfsal bir nitelik taşıdığını görmeleri gerekir.

Aksi halde, "çocuk edebiyatı, çocuğa şu ya da bu yöndeki görüşlerin erkenden benimsetilmesine yarayan bir araç değildir, çocuk kitabı bilgi değil tat veren, hoşlandıran bir nitelikte olmalıdır" diyerek, işi; dünyayı ve olayları işçi sınıfı açısından çocuklara kavratmaya çalışan kitapların "sosyalist propaganda yaptığını ve çocukları bu yüzden sosyalizmden soğutacağını" (!) öne sürmeye kadar vardırarak egemen sınıfların oyununa düşmüş olurlar.

Buraya kadar sergilemeye çalıştığımız kavrayışları toparlayacak olursak; çocuk ve kitaplarına ilişkin bu türden görüşlere yöneltilebilecek eleştiriler iki noktada toplanabilir:

a) İdealist bir yaklaşımla çocuğun dünyasını büyükler dünyasından ayırarak tarafsız bir dünya olabileceğini savunmak,
b) Edebiyat, propaganda ve ajitasyonu birbirlerine karıştırmak.

Çocukları bilinçlendireceğim diyerek çocuk kitabını yalnızca sloganlardan oluşan ya da propaganda yapan ürünler olarak gören pek çok yazarda rastladığımız yanlışlıklar bunlara karşı çıkmayı gerekli kılar ama hiç bir zaman çocuk kavramına ve onunla ilgili araçlara sınıfsal açıdan

Toplumun eğitim üzerindeki etkisini komünistler icat etmedi, onların yapmaya çalıştığı, bu etkinin sadece niteliğini değiştirmek ve eğitimi egemen sınıfın baskılarından kurtarmaktır.

Marx - Engels (Manifesto)

bakma zorunluluğunu ortadan kal dırmaz. Oysa çocuk kitaplarına ilerici çözüm önerileri ve eleştirileri getirdiklerini öne süren pek çok kişinin değişik biçimler de de olsa bu iki temel yanlışa düştüğünü görüyoruz.

Bu nedenle de tekrarlayacak olursak çocuk edebiyatı kavramına geçmeden önce, çocuk kavramının sınıfsal niteliğine dikkat edilmesini ve konunun açıklığa kavuşmasını en önemli bir aşama olarak kabul ediyoruz. Bu açıdan bakılacak olursa, Marksist eleştirmenin görevi kitabın kimin yararına, kimin zararına olduğunu ortaya çıkarmak ve

sergilemektir. Yoksa sınıflı toplumlarda tüm çocuklar için yararlı kitapların olabileceğini dü şünmek gibi bir idealist düşüncenin egemenliğini sürdürdüğünü ve ilericilik adına yanlış üstüne yanlışlar yaptığını daha uzun bir süre görmeye devam ederiz.

Babam para verdi
Ablam kumbara aldı
Oya kumbaraya para at
Tutumlu ol

ya da

Benim güzel kuzucuğum
gel bana

türünden dizeler ve cümleler aca ba nasıl bir ideolojik etkilenme yaratır? Yani, hangi üretim ilişkilerinin en azından korunmasına yarar? Hangi toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesini sağlar? Hangi üst düzeydeki ideolojik etkilenme araçlarının ilerde görevlerini yerine getirmeleri için nasıl bir zemin hazırlar? Ka ba deyimiyle bir küçücük çocuk beyninin böylece şartlandırılması nasıl bir yetişkini ortaya çıkaracak ve bu şartlandırma hangi sınıfa yarar sağlayacaktır? Eğer bir çocuk kitabının Marksist eleştirisini yapmak istiyorsak bu soruları sormak zorundayız. Ve ancak bu soruları sorduğumuzda egemen sınıfların tarafsızlık ilke sini gerçekte hiçe saydıklarını kavrayabiliriz.

Sınıflı toplumlar, sınıf çatışması nın ve çelişkilerinin şiddetini her alanda duydukları gibi çocuk ala nında da duyacaklardır. Bu ne sağın ne de solun "marifetidir", bu kaçınılmaz toplumsal bir ger çektir ve de gizlenemez. Marx ve Engels'in belirttikleri gibi "Toplumun eğitim üzerindeki etkisini komünistler icat etmedi".. Fakat çocuk kitabında da ideolojik etkinin söz konusu olduğunu kabul etmek ve idealist dünya görüşünü savunan kitaplara alternatif oluşturacak kitapları gerçekleştirmek gerektiğini savunmak —tabii bu toplumsal koşullarda bunun ne ölçüde gerçek leşebileceği ve de yaygınlık kazanabileceği ayrı bir tartışma ko nusudur— her "alternatif" çocuk kitabının sloganlarla dolu politik bir metin olacağı anlamına gelmez. Konumuz çocuk kitabıdır, yani en genel anlamda ço cuk edebiyatı ve edebiyatın özel öneminin insana slogandan çok daha farklı şeyleri sunmaktan ileri geldiğini biliyoruz. Eğer bugüne kadar ülkemizde sosyalist düşünce kendi çocuk kitabını yaratamadıysa, ya da yaratılanlarda başarılı olamadıysa hatta bir çok kez slogan edebiyatına kaydıysa bu sadece bu yolun zor ve zahmetli uzun çalışmalar gerektirdiğini gösterir. Materyalist dünya görüşünden kaynaklanacak ve yeni değer ve ilkeleri savunacak çocuk kitaplarının slogan ve propagandayla doldurulmuş olacağını düşünmek, çocuğu kitaba küstürüp, sosyalizmden uzaklaştırabileceği telâşına kapılmak için bir neden değildir. Edebiyatı, ajitasyonu ve propagandayı karıştırmak; birbirinden farklı bu araçlardan herbirine ayrı ayrı zarar vereceği gibi yazarı da, eleştirmeni de, eğitimciyi de yan lış yollara sürükler. Çocuk ise o karışımdan doğacak kitaba pek büyük bir sevgi ve ilgi duymayacaktır. Ancak çocuk edebiyatıyla ilgili görüşler, bu tehlike karşısın da açık uyarılarda bulunacaklarına; "okumayı sevdiren, ilerde okuyan, düşünen, eleştiren ve "kültür insanı" olmaya yardımcı olacak kitabın bilgi değil "tat veren, hoşlandıran, duygulandıran" nitelikte olması gerektiğini ya da çocukluğunda düş kurmayanın büyüyünce sosyalizmin erdemlerini göremiyeceğini savunuyorlar. Neden bu görüşlerde "bil gi veren"le "tat veren" "düş"le "gerçekleri kavrama" kesin kalın çizgilerle ayrılıyor. Bilgi 'tat' verici bir şey olamaz mı? Gerçeklerden yola çıkarak düşler kurulmaz mı? Hayır, eğer insan bilgi ve gerçeğin ancak katı "öğ renme şemaları" içinde sunulabileceği inancından kurtulmazsa bilgiden tat almanın da olanaksız olduğunu sanır. Suya sabuna dokunmayan bir kitabın ilerde tüm erdemleri yaratabileceğine inanır, çünkü "politik" bir kitabın ancak dar anlamda politik talepler listesi olacağını sanır... Oysa tüm dünyayı ve sorunlarını kucaklayabilen, yaşamı bir bü tün olarak en canlı biçimiyle, çiçeğinden kavgasına, sevdasından ölümüne, varlığından yokluğuna dek dile getirebilen, olayları nedenleri, gelişmeleri ve sonuçlarıyla sergileyebilen, sorulara ye ni ufuklar açabilecek cevaplar verebilen ve konumuz çocuk olduğunu unutmadan çocuğun deney birikimine uygun düşecek bir anlatımdan, bir kitaptan fışkıracak bilginin, aydınlığın ve mutluluğun nasıl yoğun bir heye can kaynağı olduğunu uzun uzun anlatmak gerekmez kanısındayız. Kavramanın ve kavradığıyla çözebilmenin mutluluğu... Ve işte bu bilgi, bu aydınlık, yalnızca dünyaya üretkenliğiyle bağlı bir sınıfın bakış açısından anlatılanlardan, yazılıp çizilenlerden fışkırabilir. Yani çocuğu "düşünen" bir yetişkin yapacak olan; gerek çocuğun kendi özel sorunlarını, dertlerini, meraklarını, geleceğinde belirleyici olabilecek durumları, gerek içinde yaşadığı ve kopmaz bir parçası olduğu dünyanın ve toplumun sorunlarını materyalist ideolojiyle ele alacak olan kitaptır...

ŞU BENİM, BU SENİN

Şu benim. Bu senin.
Benden, benim kitabım çalındı
Senin mendilin paralandı.
Ben ondan bi'şey almam.
O beni davet etmedi.
Bana para borçlular.
Bana teşekkür borçları var.
Ben şunu ve bunu isteyebilirim.
Ben onu reddederim.
Arkadaşlar, gelin BEN demeyelim
Şu BEN'i o kadar sık duysak bile!
Ve mücadele edelim birlikte
Bu cümlelerin geçerli olduğu düzene karşı!

B. Brecht

çalışmak = sömürülmek olduğu sürece çocuğun 'çalışmasına' karşı çıkılmalıdır

Kapitalist düzenin temelinde yoğun bir sömürü yatar. Bu sömürü özellikle sanayi devrimiyle doruğa ulaşmıştır. Sanayinin gelişimine koşut olarak egemen sınıfların sömürü çarkı, alanını genişletmiş ve kapitalizm kadın - çocuk ayırt etmeden tüm çalışanların emek sömürüsü üzerinde yükselmiştir.

Kapitalizmin gelişim süreci çocuk emeği sömürüsünün yoğun bir şekilde gerçekleştiğini gösteriyor. İngiltere'de 1831 yılında kabul edilen ve işgününü tüm işçilerle birlikte kadınlar ve 13 - 18 yaş arası tüm çalışan çocuklar için 10 saatle sınırlayan yasa, işçi sınıfının en kötü koşullarda gerçekleşen emek sömürüsünde, ucuzluğu nedeniyle tercih ettiği çocuk emeğini yetişkin emeğinden ayırt etmiyordu. Yasa yalnızca çocukların gece çalıştırılmalarına kâğıt üzerinde bazı önlemler getirmişti.

Marx sanayicilerin ucuzluğu nedeniyle çocuk emeğine yönelmesini şöyle tanımlıyordu: "Sermaye makineyi ele geçirdiği zaman ilk çığlığı şu oldu: Kadınların emeği, çocukların emeği". Gelişen kapitalizmin çocuk emeğine yönelişi yoksulluk içindeki işçi ailelerinin çocuklarının getireceği kazanca olan gereksinmeleri gerçeğiyle birleşince 1840'larda Fransa'da görülen dört - beş yaşlarında iplik çilesi yapan ve yorgunluktan tezgâhın üstüne yığılan çocuk görüntüsü, tüm Avrupa ülkelerinde sık sık rastlanan bir görünüm oluyordu.

12 Ocak 1841 tarihli oturumda Fransa Ticaret Bakanı bu korkunç sömürüyü haklı bulduklarını şu sözlerle belirtiyordu: "Çocukların sekiz yaşından itibaren fabrikalara alınmalarının, ana - babalar için bir gözetim aracı, o çocuklar için bir çıraklık başlangıcı, aile için bir gelir kaynağı olduğunu da hiç bir zaman gözden ırak tutmamak gerekir... Düzen, disiplin ve çalışma alışkanlığı erken kazanılması gereken bir şeydir; ayrıca sanayideki el emeği, çoğunca el çabukluğu, hızlılık ister; bu da ancak yeterince uzun bir pratikle işe erken başlamayla elde edilebilir... Sekiz yaşında atelyeye girmiş, işe alışmış, itaat alışkanlığını kazanmış, ayrıca ilk öğrenimdeki temel bilgileri kapmış (?) bir çocuk, on yaşına geldiği zaman o zamana kadar aylak gezmiş ve iş önlüğünü üstüne yeni geçiren aynı yaştaki çocuklara göre yorgunluğa karşı daha dayanıklı, daha becerili ve daha bilgili olacaktır." (1)

Çocukları günde on dört saat çalıştırmayı haklı ve zorunlu gören bu anlayış çıraklık kurumunun bekçisi olan loncaların çözülmesine ve büyük sanayinin gelişmesine koşut olarak, yine kendi çıkarı için gelecekteki işçileri kurtarmak üzere çocukları korumaya yönelik önlemler almaya başladı. Devletin yanı sıra çeşitli sanayi grupları, işyerleri çalışmaya başladığı andan itibaren verimli olacak çocuklar yetiştirmek üzere pekçok çıraklık okulu açtılar. Eğitim ve Ticaret Bakanlıklarına bağlı olan bu kurumlar zamanla birer eğitim kurumlarına dönerek ama asıl görevleri yani sömürüyü ve istihdamı garantilemek görevi her zaman aynı kalarak varlıklarını günümüze dek sürdürdüler.

İşçi sınıfının çocuklarını, emeğinden yararlandığı anası ve babasının yerine koyacağı bir yedek güç olarak, aynı bilinçsizlikle yine "işçi" olarak yetiştirmeyi amaçlayan burjuvazi, kendi çocuğunu da tüm zenginliklerini bırakacağı ve sınıfsal egemenliğini sürdürecek bireyler olarak yine "burjuva" olarak yetiştirmek amacındadır. Bu yüzden de "çocuk" kavramına ve "eğitime" bakışı ve tavrı sınıfsaldır, yani kendi sınıf çıkarları doğrultusundadır. Bunun sonucu olarak her yıl, egemen sınıfların çıkarlarına uygun biçimde oluşturulan okullardan, kapitalistlerin işine yarayacak ve ancak işçiliğini sürdürecek kadar bilgiyle donatılmış (!) binlerce işçi çocuğu, eleyici okul sisteminin çarklarında, fabrikalara ucuz emek olarak gitmek üzere kendilerine ayrılan yola sapmak zorunda kalır.

Egemen sınıfların günümüzde denetledikleri tüm üst yapı değerleriyle dünyanın somut işleyişinden habersiz, apolitik varlıklar olarak yetiştirdiği ve saf, kötülüklerden ırak, masum varlıklar olarak nitelediği çocuk kavramına karşı işçi sınıfının çocuk kavramı ilke olarak çocuğun elverişli koşullar altında kişiliğini geliştirecek bir biçimde çalıştırılmasına değil, sömürülmek için çalıştırılmasına, yani emeğinin sömürülmesine karşı çıkan ve çocuğu üretken bir birey olarak kabul eden anlayış üzerinde yükselir. Bu anlayışın temeli ise Karl Marx tarafından atılmıştır.

Birinci Enternasyonalin 1866'daki Cenevre Kongresine sunduğu tebliğde: "Modern Sanayinin her iki cinsiyetten çocukları ve gençleri toplumsal üretim denen o büyük işe katma yolundaki eğilimini, sermayenin egemenliği altında, bu, tiksindirici bir biçimde çarpıtılmış olsa da, ilerici, sağlıklı ve meşru bir eğilim olarak görüyoruz. Akılcı bir toplum düzeninde çalışabilir durumdaki hiç bir yetişkin nasıl ki genel doğa yasasının, yani yiyebilmek için çalışmanın ve yalnızca kafası ile değil elleriyle de çalışmanın dışında tutulmamalıysa, **her çocuk** da, 9 yaşından itibaren, aynı şekilde üretken bir işçi haline gelmelidir." (2) diyen Marx asıl üzerinde durulması ve karşı çıkılması gereken şeyin çocuk emeğinin kapitalistlerce sömürülmesi olduğunu belirtmiştir.

9 - 12 yaşlarındaki çocukların günde 2 saat, 13 - 15 yaşlarındaki çocukların günde 4 ve 16 - 17 yaşlarındaki çocukların da günde 6 saat çalışmasını öngören Marx çocukların çalışmasını yasaklamayı amaçlamaz. Bu görüşlerini, Cenevre Kongresine sunduğu tebliğden 9 yıl sonra 1875 yılında yazdığı "Gotha Programının Eleştirisi" isimli yapıtında şöyle belirtiyordu: "Çocuk emeğinin genel yasaklanması, büyük sanayinin varlığıyla bağdaşmayan bir şeydir; böyle bir talep, uygulanması sözkonusu olmayan safdilce bir özlemi ifade eder. Eğer mümkün olsaydı, bunun gerçekleşmesi gerici sonuçlar verirdi, çünkü başta çocukları koruma tedbirleriyle birlikte, iş zamanının yaşlara göre sıkı bir şekilde düzenlenmesi ve daha genç yaşta üretici çalışmanın eğitimle birleştirilmesi, bugünkü toplumun değişmesini sağlayacak olan güçlü bir araçtır." (3)

Marx ayrıca "her cinsten ve yaştan bireylerin çalışmasınının uygun koşullar altında zorunlu olarak bir insanca gelişme kaynağı olacağını" belirterek, fabrika sisteminin "geleceğin eğitimini belirli bir yaşın üzerindeki her

çocuk için üretici emeği, öğrenim ve beden eğitimiyle birleştiren ve bunu salt toplumsal üretimin verimini arttırıcı bir yöntem olarak değil, tamamiyle gelişmiş insanlar yetiştirmenin tek yöntemi olarak yerine getiren bir eğitimin tohumunu" içinde taşıdığına dikkati çeker.

Lenin de Marx'ın bu temel ilkelerinden yola çıkarak eğitim ile üretim birliğinin zorunluluğu üzerinde durur. Temel ve geniş kapsamlı bir eğitimi, kişiliğin çok yönlü gelişmesinin zorunlu bir önkoşulu gören Lenin 1917'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi Programına şu maddelerin konulmasını önerir: "...16 yaşına kadar bütün kız ve erkek çocuklar için parasız ve zorunlu, genel ve politeknik (bütün başlıca üretim dallarının temellerini teorik ve pratik olarak veren) eğitim; öğretim ile, çocukların toplumsal üretici çalışmasının sıkı bir şekilde birleştirilmesi... İşverenlerin okul çağındaki (16 yaşına kadar) çocukları çalıştırmasının yasaklanması; genç işçilerin (16 - 20 yaş) çalışma sürelerinin günde 4 saatle sınırlandırılması ve bunların, sağlığa zararlı üretim dallarında ve madenlerde geceleri çalıştırılmasının yasaklanması." (4)

Lenin 1919'dan sonra parti programına alınan "17 yaşına kadar olan bütün gençler ve çocuklar için genel ve politeknik bir öğrenimin zorunluluğu" ilkesinden "her şeyi değil, modern sanayinin temellerinin bütününü öğretmeyi anladığını" belirtir.

Sovyetler Birliği'nde devrimin ilk günlerinden başlayarak üretimle bütünleşmiş bir çalışma eğitimi, genç işçilerin toplumsal üretime önemli ölçüde katkıda bulunması sonucunu vermiştir. "1923 yılında 13 - 18 yaşları arasındaki gençlerin 241 bini emeğini kiralarken, 245 bini ana ve babalarına yardım ediyordu, 78 bini işsizdi ve bu yüzden iş bulma kurumuna kayıtlıydı, yarım milyondan çoğu ne çalışıyor, ne de okuyordu. Yalnızca 192 bini okula gidiyordu." (5) Devrimden sonra planlı bir biçimde eğitim ve öğretim kurumlarında okumaya başlayan genç işçilerin geleneksel sanayi dallarındaki oranı giderek azalmaya başlamıştır.

Marksizmin kısaca "eğitim üretken çalışmayla bütünleşmelidir" diye özetlenebilecek olan bu görüşü, işçi sınıfının "çocuk" kavramına sınıfsal, yani işçi sınıfı ideolojisinden yana bir anlam verir ve çocuğu sorumlu, üretken ve dünyanın somut işleyişinden haberdar bir biçimde eğitimle bütünleşen bir çalışma için-

de olması gereken bir birey olarak görür. Çocuğun çalışması, kişiliğin çok yönlü gelişmesinin zorunlu bir önkoşulu olması açısından Marksist bir ilke olarak zorunlu bir aşamadır. Ancak bu ilke çocuk emeğinin kapitalistlerce sömürülmesine karşı mücadele edilmeyeceği anlamına gelmez.

Ülkemizde kapitalizmin gelişimine koşut olarak esnaf, sanatkâr ve sanayicilerin ucuz çocuk emeğine duydukları gereksinme ve yoksul ailelerin çalışan çocuklarının getirecekleri üç - beş kuruşa olan gereksinmeleri çocuğun sömürülmesi olgusunun şu anda büyük çapta var olduğunu ve varlığını sürdüreceğini gösteriyor. İşçi sınıfının demokratik haklarını kazanması için verilen mücadele bugün bir realite olarak var olan çocuk emeği sömürüsü alanına da uyarlanmalı ve nihai talep olan 16 yaşından küçük çocukların üretimle bütünleşmiş zorunlu eğitimi gerçekleşene dek tüm hakları elde etme mücadelesiyle birlikte yürütülmelidir.

Batı kapitalizminin yıllarca önce çıkarı gerektirdiği için oluşturduğu çıraklık okulları ve çıkardığı çıraklık yasalarına ülkemiz kapitalistleri yeni yeni gereksinme duymaya başladılar. Uzun yıllardır gündemde olan "Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu" nihayet 20 Temmuz 1977'de kabul edildi. Yasaya göre "Bu kanuna tabi bir sanatı, o sanat için düzenlenen teorik ve pratik öğrenim programına göre o iş yerinde öğrenmek amacı ile bir çıraklık sözleşmesi ile bir işyeri sahibinin hizmetine giren kimseye çırak denir." denerek çırak işçi statüsünden ayrı tutulmuş ve dolayısıyla çırağın iş yasalarının sağladığı haklardan yararlanmaması öngörülmüştür. Buna göre çırağın sendikaya üye olmasına, toplu iş ilişkilerinden doğan haklara sahip olmasına olanak yoktur.

Çırağın çalışma sürelerini 16 yaşından küçük olanlar için 8 saatle sınırlayan yasa esnaf ve sanatkârların yanında çalışan çırakların bazı koşullarla gece saat 9'a kadar çalıştırılabileceğini de belirtmekten çekinmemiştir. Çırakların meslekî eğitimini haftada en çok 8 saatlik teorik ve pratik meslek kursları olarak niteleyen ve bu görevi Millî Eğitim Bakanlığınca oluşturulacak komisyonlara bırakan yasa, bu konuda işverenlere hiç bir yükümlülük getirmediği gibi çırak sayısıyla ilgili bir sınırlandırma da getirmemiştir.

Son "Asgarî Ücret Tespit Komisyonunun" asgarî ücreti yetişkinler için 3.300 lira olarak saptarken 16 yaşından küçükler için 2.200 lira olarak saptaması hem çıraklık yasasının

ölü doğan bir yasa olduğunu göstermiş hem de işverenlerin ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) nun, ücrette yaş ayrımı yapılmaması ilkesine aykırı olarak 16 yaşından küçük işçiler için orman kanunu uygulayarak "eşit işe eşit ücret" ilkesine uymadıklarını göstermiştir.

Bu açıdan bakınca emek sömürüsünde henüz incelmiş ve demokratik görünümlü yolları bile kullanmayı beceremeyen ülkemiz kapitalizmi, çocuk emeği sömürüsünü kör kör parmağım gözüne diyerek gerçekleştirirken, somut durumu, kendi açısından gerçekçi bir şekilde çözümlediğini ve buna uygun bir şekilde davrandığını göstermiştir.

İşçi sınıfı ideolojisi açısından bizlere düşen görev ise çocuk işçilerin zorunlu eğitim sonrası işverenler tarafından çalıştırılmalarına yaşlara göre değişen sınırlar koymak, eşit işe eşit ücret talep etmek ve genç işçilerin her türlü sendikal hak ve yasalardan yararlanabilmeleri için somut taleplerle mücadele vermemizi zorunlu kılıyor. Bunun için çalışan çocuğa, kaderin sillesini yemiş zavallı bir yaratığa bakar gibi eğilmek yerine çocuk emeğinin sömürülmesine karşı çıkan, onların asgarî haklarını elde etmeye çalışan ve bu mücadeleyi işçi sınıfı mücadelesinden ayırt etmeyen bir anlayışla eğilmek ve eğitimin üretken çalışmayla bütünleşeceği tüm çalışanların sömürüsüz ve insanca çalışıp yaşayacağı bir dünya için şimdiden mücadele etmeyi temel görev olarak kabul etmek gerekiyor.

---

(1) Pierre Brizon, "Emeğin ve Emekçilerin Tarihi", Onur Yay., Ank. 1977, s. 472.
(2) K. Marx - F. Engels, "Seçme Yapıtlar, C. II", Sol Yay., Ank. 1977, s. 95.
(3) K. Marx - F. Engels, "Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi", Sol Yay., Ank. 1969, s. 49.
(4) V. İ. Lenin, "Eğitim Politikası ve Pedagoji Üzerine", Konuk Yay., İst. 1977, s. 320 - 21.
(5) "Toplum ve Gençlik", Konuk Yayınları, İst. 1977, s. 109.

KİTAP KULÜBÜ

BİLİM DİZİSİ

BİLİM ARAŞTIRMA DİZİSİ

EKONOMİ POLİTİK EL KİTABI 20.—
Pierre Salama / Jacques Valier
(Tükendi)
SOSYAL SINIFLAR 50.—
Muzaffer Sencer
AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE
Stefanos Yerasimos
Cilt I: Bizanstan Tanzimata (2. Baskı) 75.—
Cilt II: Tanzimattan 1. Dünya Savaşına (2. Baskı) 75.—
Cilt III: 1. Dünya Savaşından 1971'e (2. Baskı) 75.—
AZGELİŞMİŞLİK VE EMPERYALİZM 25.—
Derleyen: Atillâ Aksoy
ALMAN EMPERYALİZMİNİN TÜRKİYE'YE GİRİŞİ 25.—
Lothar Rathmann
1908 İŞÇİ HAREKETLERİ / YARI MÜSTEMLEKE OLUŞ TARİHİ 30.—
Hüseyin Avni Şanda

İŞÇİ HAREKETLERİ SORUNLARI DİZİSİ

İŞÇİ SORUNLARI HAREKETLERİ DİZİSİ GÖZLEM

AVRUPA İŞÇİ HAREKETLERİ TARİHİ 25.—
Wolfgang Abendroth
İNGİLTERE'DE EMEKÇİ SINIFLARIN DURUMU 50.—
Friedrich Engels
TÜRKİYE'DE GREV HAKKI VE GREVLER 30.—
Kemal Sülker
TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI 1976 YILLIĞI 50.—
Hazırlayanlar: Sevgi / Abdullah Özkan
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA SOSYALİST HAREKETLER 50.—
George Haupt / Paul Dumont

EĞİTİM SORUNLARI DİZİSİ

eğitim/çocuk sorunları dizisi

BARBİANA ÖĞRENCİLERİNDEN MEKTUP 30.—
(3. Baskı)
AYDINLIĞA DOĞRU 30.—
Gerçekçi bir eğitim denemesi
Mario Lodi
(2. Baskı)
EĞİTİM ÜRETİM İÇİNDİR 25.—
Harun Karadeniz
(5. Baskı)
DÜZENE UYGUN KAFALAR NASIL OLUŞTURULUR? 25.—
E. A. Rauter
(2. Baskı)
EMPERYALİST KÜLTÜR SANAYİİ: WALT DISNEY 30.—
A. Mattelart / A. Dorfman
POLİTİK ÇOCUK KİTABI 50.—
Dieter Richter

TARİHİN TANIKLARI DİZİSİ

TARİHİN TANIKLARI

HATIRLADIKLARIM 50.—
Zekeriya Sertel
YILLARIN İÇİNDEN 50.—
Abidin Nesimî

«GÖZLEM ÇOCUK» AŞAMA DİZİSİ

HİROŞİMA ÇOCUKLARI 15.—
Arata Osada
DAVULCULAR 15.—
Reiner Zimnik
BİR İNSAN DOĞUYOR 15.—
Maksim Gorki
MUTSUZ BİR HAFTA 15.—
Janusz Korczak
BİR ŞEFTALİ BİN ŞEFTALİ 15.—
Semet Behrengi
(3. Baskı)
KÜÇÜK KARABALIK 15.—
Semet Behrengi
(3. Baskı)
GÜL SAĞANAĞI 15.—
(2. Baskı)
İsmail Uyaroğlu
KARANLIĞI YİYEN KEÇİ 15.—
Fazıl İskender
YARININ BÜYÜKLERİNE ŞİİRLER 15.—
Bertolt Brecht
YEŞİL KÖPEK 15.—
Stanislav Stratiev
(2. Baskı)
YAŞAMAYA DAİR 15.—
Nâzım Hikmet
(2. Baskı)
HAYDUT OĞLU HAYDUT 15.—
Karel Çapek
ALBALON İLE MORBALON 15.—
Ümit Denizer
BİSKAY KÖRFEZİ KAPTANLARI 15.—
Stanislav Stratiev
DON CAMALE'YE ZEYTİN YOK 15.—
Gunther Feustel
UÇURTMAM SAVAŞTAN KORKMAZ 15.—
Vietnam Çocukları
SANSÜR 15.—
Tan Oral
KURTULUŞ SAVAŞIMIZ 15.—
Cezayir Çocukları
KİM YAPAR, BEZİ, DOLABI, KİTABI? 15.—
Anna Seghers
ŞİLİ'DE NELER OLDU? 20.—
E. Maria Kohl
ÇANLAR SAVAŞI 20.—
Gianni Rodari

Özellikle Anadolu'da, kitapçı bulunmayan pek çok yerdeki okuyucularımızın kitap edinebilmesi amacıyla kurduğumuz Kitap Kulübü listesindeki kitaplardan edinmek isteyenlere 200 lirayı aşan istekleri % 25 indirimle gönderilir. 200 liraya kadar olan istekler için kitap bedeli kadar pul gönderilmelidir.

Gerçeklere GÖZLEM dergisine 13. sayıdan başlayarak 1 yıllık abone oluyorum. Bedeli 35 TL'yı gönderiyorum. Posta Çeki makbuzu/Posta Pulu ilişiktedir.
Adı, Soyadı : ....
Adresi : ....
....
Tarih : İMZA

Genel olarak eğitim, çocuk edebıyatı, kültür sorunlarını ele alan Gerçeklere GÖZLEM yalnızca abone olanlara gönderilmektedir. 12 sayılık yıllık abone 35 liradır. Abonelerinin devam etmesini dileyen okuyucularımız yıllık abone bedeli olan 35 lirayı posta çekiyle herhangi bir PTT şubesinden GÖZLEM YAYINLARI 88544 nolu posta çekleri hesabına gönderebilirler.

Sahibi: Marianna Hristidis / Yazı İşleri Müdürü: Abdullah Özkan / Teknik Sekreter: Deniz Oral / Yönetim Yeri: GÖZLEM YAYINLARI Başmusahip Sok. Tan Ap. No: 10 D. 6 Cağaloğlu/IST. / Yazışma Adresi: P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL / Dizgi: Murat Matbaacılık Koll. Şti. Baskı: GÖZLEM BASIMEVİ / Abone Koşulları: 1 senelik 35.— TL.